۶۵-۸۲

شناسایی عوامل بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان دورهٔ متوسطه اول مناطق روستایی شهرستان چهاربرج: رویکرد پدیدارشناسی*

◈ داود اکبری[۱] ◈ دکتر رحیم بدری گرگری[۲]

چکیده: بی‌انگیزگی تحصیلی یکی از این معضلات و آسیبهای جدی کنونی نظام آموزشی کشور در تمام سطوح تحصیلی، به‌ویژه در میان دانش‌آموزان مقطع متوسطه است. هدف پژوهش حاضر شناسایی عوامل بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه است. جامعه آماری پژوهش شامل دانش‌آموزان دوره متوسطه اول مناطق روستایی شهرستان چهاربرج است که تعداد ۲۷ نفر به‌عنوان نمونه پژوهش با روش نمونه‌گیری هدفمند و همچنین اشباع نظری انتخاب شدند. داده‌های استخراج‌شده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با روش پدیدارشناسی و کدگذاری استخراج مضمونهای اصلی و فرعی مورد تحلیل قرار گرفتند. یافته‌های حاصل از پژوهش نشان دادند که انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان تحت تأثیر عوامل گوناگون مانند عوامل فردی، خانوادگی، آموزشگاهی، اجتماعی و رسانه‌های ارتباطی قرار می‌گیرد. نتایج پژوهش بیانگر آن است که ترکیبی از عوامل گوناگون در بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان مناطق روستایی مؤثر است، از این رو ضرورت دارد که آموزش و پرورش و سایر نهادهای اثرگذار برای کاهش و تقلیل بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان با توجه به عوامل ایجادکننده بی‌انگیزگی برنامه‌ریزی و اقدامات لازم را به عمل آورند.

کلید واژگان: بی‌انگیزگی تحصیلی، دانش‌آموزان دوره متوسطه اول، عوامل فردی، عوامل آموزشگاهی، عوامل خانوادگی، عوامل اجتماعی، رسانه‌های ارتباطی

◉ تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۵/۱۵ ◉ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱/۲۹

* *این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسندهٔ اول است.*

۱. دانش‌آموخته دوره کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. **E-mail:** davdakbari@gmail.com

۲. **نویسنده مسئول:** استاد گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.
E-mail: badri1346@tabrizu.ac.ir

مقدمه

نظام آموزش و پرورش هر کشـــور متناسب با شـــرایط اجتماعی، فرهنگ و ارزشهای خود، اهداف و رسالتهای متنوعی دارد که با تدارک امکانات و تخصیص دادن منابع تلاش می‌کند این اهداف را محقق ســـازد. دانش‌آموزان در مســـیر طرحها، برنامه‌ها و اقدامهای عملی گوناگون قرار می‌گیرند تا ضمن بروز اســـتعدادهای بالقوه خود به تحقق‌پذیری این اهداف اجتماعـــی نیز کمک کنند. عوامل متعددی مانند معلمان متعهد، مدیران شایســـته، امکانات و تجهیزات، برنامه درســـی، محیط اجتماعی و دانش‌آموزان باانگیزه، خودتنظیم و مستقل در تحقق یافتن این سیاستها نقش دارند. در کنار عوامل گوناگون و روابط پیچیده میان آنها، دانش‌آموزان می‌توانند با تلاش مستمر و با بهره‌گیری مؤثر از آن عوامل، امکان پرورش ظرفیتها و قابلیتهای خود را فراهم کنند (ونتزل و ویگفیلد[1]، ۲۰۰۹؛ ویلیامز و ویلیامز[2]، ۲۰۱۱).

تلاش مداوم و مستمر دانش‌آموزان برای یادگیری و پرورش تواناییهای بالقوه درگرو انگیزه تحصیلی آنهاست. انگیزه تحصیلی[3] یکی از اهداف اساسی آموزش و پرورش است که آموزش و پرورش تلاش می‌کند به شیوه‌ها و تدابیر گوناگون انگیزه یادگیری را در دانش‌آموزان تقویت کند. از این رو این موضوع همواره مورد توجه پژوهشگران تربیتی بوده و از زاویه‌های متفاوت بررسی شده است. از میان عوامل متعدد دخیل در یادگیری، انگیزه تحصیلی یکی از ملزومات یادگیری و عاملی است که به رفتار شدت و جهت می‌بخشد و در حفـــظ و تداوم آن به یادگیرنده کمک می‌کند. انگیزه به یادگیرنده انرژی می‌دهد و فعالیتهای او را به‌مسیر صحیح آموزشی هدایت می‌کند (بنفیلد و ویلکرسون[4]، ۲۰۱۴). انگیزش نقشی حیاتی درموفقیت تحصیلی دانش‌آموزان دارد. در واقع از مهم‌ترین عوامل زندگی دانش‌آموزان انگیزش پیشـــرفت اســـت (نوینـــس[5] و همکاران، ۲۰۱۹). انگیزه عالی‌ترین عامل زندگی اســـت؛ هرچـــه انگیزه فرد برای یادگیری و آموختن بیشـــتر باشـــد، فعالیت و رنج بیشتری را برای دســـتیابی به اهداف خود متحمل خواهد شد. اگر یادگیرنده از انگیزه تحصیلی بالایی برخوردار باشد، به خوبی به درس توجه می‌کند، تکالیف درسی را جدی می‌گیرد و اطلاعاتی فراتر از آنچه در کلاس درس به او می‌آموزند، یاد می‌گیرد (شیفله[6]، ۲۰۱۷).

انگیزه تحصیلی بستگی به مجموعه عوامل و تعاملات پیچیده میان آنها دارد. در نظریه‌های گوناگون نیز به نقش عوامل و متغیرهای گوناگون اشـــاره شده اســـت. بندورا[7] (۲۰۰۲) با تبیین انگیزه تحصیلی دربستر شناختی و فرهنگی - اجتماعی تلاش کرده که علاوه بر ویژگیهای فردی و آموزشی، روی عوامل اجتماعی، بومی و موقعیتی نیز تأکید کند. او انگیزش فرد را متأثر از باورهای خودکارآمدی، ادراک تواناییها،

1. Wentzel & Wigfield
2. Williams, K. C. & Williams, C. C.
3. Academic motivation
4. Banfield & Wilkerson
5. Noyens
6. Schiefele
7. Bandura

بـــاور به تـــلاش برای موفقیت، نحـــوه تعیین اهداف و چگونگـــی تحلیل و اجرای آنهـــا می‌داند. همراه با این عوامل، تعاملات معلم با دانش‌آموزان، شیوه تدریس، کیفیت برنامه درسی، تکالیف آموزشی و شیوه ارزشـــیابی در درون نظام آموزشـــی بر باورهای خودکارآمدی دانش‌آموزان، تصور از امکان تحقق‌پذیری اهداف، کیفیت تلاش و میزان اصرار بر فرایند به نتیجه رسیدن آنها تأثیر می‌گذارد و بی‌تردید این عوامل تحت تأثیر مســـائل گوناگون و کلان اجتماعی مانند ویژگیهای فرهنگی، شـــرایط اجتماعی، اقتصادی و پشتیبانی خانواده از تحصیل شکل می‌گیرد (شانک[1] و همکاران، ۲۰۰۸).

مدارس متوسطه نیز به منزلهٔ یک نظام باز اجتماعی تحت تأثیر عوامل گوناگون و تحولات اجتماعی قرار می‌گیرند. بر اساس مدل انگیزش مبتنی بر آینده و خودتنظیمی میلر و بریکمن[2] (۲۰۰۴) که برگرفته از نظریه انگیزشـــی بندوراســـت، برانگیختگی تحصیلی نوعی رفتار خودتنظیمانه است که دانش‌آموزان با توجـــه به اهداف دور و بلندمدت و شـــکل‌دهی نظـــام تحلیل این اهداف به هدفهـــای نزدیک و اقدام عملیاتی، رفتارهای خودتنظیمی خود را به‌وجود می‌آورند. بر این اساس بافت فرهنگی اجتماعی، خانواده، ویژگیهای مدرســـه، همسالان و والدین در شـــکل‌دهی اهداف، آرزوها، انتظارات و انگیزه تحصیلی افراد نقشی مؤثر دارند. دانش‌آموزان با ملاحظه این بسترها، اهداف دور و درازمدت خود را بر می‌گزینند. سپس با توجه به منابع، امکانات و محدودیتهای موجود، این اهداف را به هدفهای نزدیک و قابل‌دسترس تحلیل می‌کنند و اقدام عملی برای تحقق‌پذیری این هدفها تعریف می‌کنند. این فرایند به ســـازوکار مســـتمر خودمشـــاهده‌ای، خودارزیابی و خودتأملی نیاز دارد که دانش‌آمـــوزان با توجه به ادراک خود از نیازهای اجتماعـــی، ویژگیهای فرهنگـــی، توانمندیهای خود و باور به نقش تلاش خـــود در تحقق‌پذیری هدفها به این کار دست می‌زنند. از این رو بر اساس این مدل عوامل فرهنگی- اجتماعی، عوامل آموزشی و عوامل فردی به صورت سه لایه متعامل و درهم تنیده رفتارهای انگیزشی دانش‌آموز را تحت تأثیر قرار می‌دهند. از ایـــن رو، با توجه به این مـــدل مفهومی، انگیزه تحصیلی در نهایت به صورت فردی نمایان می‌شـــود، اما اساساً در ادراک فرد از بسترهای فرهنگی و اجتماعی و شرایط آموزشی ریشه دارد.

در این زمینه برخی از پژوهشها تنها به یک سلسله از عوامل فردی، آموزشی و اجتماعی پرداخته‌اند و تعدادی دیگر از پژوهشها، ترکیبی از عوامل را مورد بررسی قرار داده‌اند. برای نمونه حقدوست (۲۰۱۹) عوامل مؤثر بر دلزدگی دانش‌آموزان دبیرستانی را از دیدگاه معلمان، متخصصان و دانش‌آموزان موردبررسی قرار داده اســـت نتایج پژوهش او نشان داده است که مشکلات و ناراحتیهای جسمانی، نداشتن اطلاعات در مورد رشته‌های دانشگاهی، نداشتن دبیران مجرب و مشکلات پدر و مادر با یکدیگر از جمله مهم‌ترین عوامل مؤثر بر دلزدگی تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستانی محسوب می‌شود. صادقی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی به بررسی علل بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه اول در نواحی روستایی

1. Schunk
2. Miller & Brickman

پرداخته‌اند و نتیجه پژوهش آنها نشـــان داده است که مقوله‌های اصلی علل بی‌انگیزگی تحصیلی شامل هشـــت مقوله، «سرمایه خانواده»، «میدانهای متقاطع»، «منش و سبک تدریس معلم»، «خود پنهان»، «پرسه‌زنی متنوع»، «چالشهای تردد»، «اشـــکال و تناقضـات نظام ارزیـابی» و «تقـلیل‌گرایی سـواد به خواندن و نوشـــتن» را شامل می‌شود. سراجی و همکاران (۱۳۹۶) در بررسی نقش عوامل اجتماعی و آموزشی در تضعیف انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه دوم به این نتیجه رسیدند که در مجموع نه عامل خانواده و مسائل مرتبط با آن، نحوه توجه جامعه به علم و علم‌آموزی، بیکاری تحصیل‌کرده‌ها، کاربردی نبودن آموخته‌ها، ضعف معلمان، کیفیت پایین برنامه درســـی، ساختار و مقررات مدارس، نحوه مدیریت مدارس و توســـعه و دسترسی به فناوریهای نوین ارتباطی به ترتیب اولویت از عوامل غیرفردی کاهش انگیزه تحصیلی (برون و درون نظام آموزشـــی) محسوب می‌شوند. در پژوهشی دیگر قره‌آغاجی و همکاران (۱۳۹۷) به بررســـی علل تعلل‌ورزی تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه از طریق مصاحبه نیمه‌ســـاختاریافته پرداخته‌اند که حاصل آن اســـتخراج ۱۲ مضمون اصلی شامل ساختار نظام آموزشی (امتحانات و اهمیت دروس)، معلم (ارتباط با معلم، روش تدریس و اعمال انضباط)، همسالان (فرهنگ همسالان، رقابت، تقلب و صرف وقت با دوســـتان)، تکلیف (مقدار، صراحت و دشواری)، والدین (نظارت و مداخله)، صفات ادراک‌شده (تنبلی، کمال‌گرایی و بی اراده بودن)، ضعف در برنامه‌ریزی (نگرش منفی، نبود برنامه، ضعف در اولویت‌بندی و ضعف در پایبندی به برنامه)، ذهن‌آگاهی پایین (حاشیه رفتن و حواس‌پرتی)، به تأخیر انداختن تکلیف (شروع دیرهنگام، کنارگذاشتن فعالیت و مطالعه در زمان امتحان) و پیامد ادراک‌شده (کسب نمرات متوسط و تأثیر منفی بر نمرات بالا، احساس ناخوشایند، ناراحتی یا عذاب وجدان و اضطراب)، بوده است.

فرناندز - ریو[1] و همکاران (۲۰۱۷) در پژوهش خود نشان داده‌اند که میان چهار دسته از عوامل شامل عوامل فردی مانند ســـبک اســـناد و آگاهی از راهبردهای مطالعه، عوامل خانوادگی مانند فضای روانی و عاطفی خانواده، نگرش والدین به تحصیل، پایگاه اقتصادی و اجتماعی خانواده، عوامل آموزشگاهی مانند نگرش به امتحان، نگرش به معلم، نگرش به مســـئولان مدرســـه و عوامل اجتماعی مانند ارزش تحصیل در جامعه، نقش تحصیل در پایگاه اجتماعی و نقش تحصیل در آینده شغلی با انگیزه تحصیلی فراگیران رابطه‌ای معنادار وجود دارد. آکای[2] (۲۰۱۷) در پـژوهش خـود با عنوان «بی‌انگیزگی دانـش‌آموزان دوره متوسطهٔ ترکیـه در یادگیری زبان انگلیسی»، به مـواردی مانند محیـط کـلاس و مـواد درسی دورهٔ تحصیلی، نداشتن علاقهٔ عمیق و نوع نگاه به معلمان، به‌عنوان عوامل بی‌انگیزگی تحصیلی اشـــاره کرده اســـت. علـــی و پاتان[3] (۲۰۱۷) در پژوهش خود به محتوا و مواد درســـی دوره به منزلهٔ برجســـته‌ترین دلیل بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان در یادگیری درس زبان در پاکستان اشاره کرده‌اند.

1. Fernandez-Rio
2. Akay
3. Ali & Pathan

بررسی متون پیشین مرتبط با انگیزهٔ تحصیلی مؤید این است که از نظر روش‌شناسی، غالب آنها با روشهای کمی انجام شده‌اند. درواقع، رخنه به تجربه‌های افراد درگیر در موضوع «بی‌انگیزگی تحصیلی»، خلأیی در پژوهشهای پیشین است. در روش مورد مطالعهٔ آنها (کمی) پژوهشگران با فرضیه‌های از پیش تدوین‌شده در قالب پرسشنامه‌های از قبل آماده، به کنکاش موضوع پرداخته‌اند و این سبب شده است که نتوان به درک و فهم عمیقی از موضوع مورد مطالعه دست یافت. همچنین پژوهشهای اندکی روی بی‌انگیزگی تحصیلی در مقطع متوسطه اول که از مقاطع مهم تحصیلی دانش‌آموزان به شمار می‌آید و پایه‌های فکری، اعتقادی، هنری، علمی، اجتماعی، مهارتی و مسیر شغلی آینده دانش‌آموزان در این دوره ریخته می‌شود، انجام شده است. افزون بر دلایل یادشده، پدیدهٔ بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان در محیطهای روستایی که درگیر محرومیتهای بیشترند و در این محیطها با چالشها و مشکلات بیشتر مواجه‌اند کمتر در پژوهشها مورد توجه قرارگرفته است، از این رو بررسی بی‌انگیزگی تحصیلی در چنین محیطی ضروری می‌نماید. در این پژوهش سعی شده است با بهره‌گیری از پژوهش کیفی تجربیات دانش‌آموزان دارای بی‌انگیزگی تحصیلی در مناطق روستایی، از دیدگاه پدیدارشناختی بررسی شود تا بتوان دنیای این گروه از دانش‌آموزان را بهتر درک کرد و از نتایج آن برای دستیابی به راهبردهایی به منظور پیشگیری، کاهش و همین‌طور حل مشکل بی‌انگیزگی‌تحصیلی بهره گرفت.

روش

از آنجایی که هدف پژوهش حاضر شناسایی عوامل بی‌انگیزگی تحصیلی از طریق بررسی تجربیات دانش‌آموزان دارای بی‌انگیزگی تحصیلی است، از این رو این پژوهش به روش پدیدارشناسی توصیفی انجام گرفته است. در روش پدیدارشناسی، با رخنه کردن به تجربه‌های افراد درگیر در بی‌انگیزگی تحصیلی به شناسایی عوامل بی‌انگیزگی تحصیلی پرداخته می‌شود. جامعه پژوهش، دانش‌آموزان دوره متوسطه اول مناطق روستایی مدارس پسرانه شهرستان چهاربرج بود که در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ مشغول به تحصیل بودند. از میان دانش‌آموزان افرادی برای مصاحبه انتخاب شدند که در کلاس مصداقهای بی‌انگیزگی (مانند بی‌توجهی به درس، ضعف درسی، کسب نمرات ضعیف مداوم و ارجاع متعدد به دفتر آموزشگاه) را داشتند. پس از آن، برای اطمینان، در آغاز مصاحبه در مورد وجود بی‌انگیزگی برای انجام دادن تکلیف و ادامه تحصیل از دانش‌آموزان پرسش شد و با توجه به پاسخ دانش‌آموزان، دانش‌آموزانی که به بی‌انگیزگی خود به ادامه تحصیل و انجام تکالیف اذعان کردند، برای مصاحبه انتخاب شدند. محدوده سنی شرکت‌کنندگان ۱۳ تا ۱۵ سال بوده است. روش گردآوری اطلاعات با توجه به اینکه، سؤالات مورد پرسش تا حدی مشخص بودند مصاحبه نیمه‌ساختاریافته است که اصلی‌ترین روش گردآوری اطلاعات در پژوهش پدیدارشناسی شناخته شده است، زیرا موقعیتی را فراهم می‌آورد

تا شرکت‌کننده دیدگاه خود نسبت به دنیا را آنطورکه تجربه کرده است با استفاده از زبان و لغات خاص خود تشریح نماید (عابدی، ۱۳۸۵).

حجم نمونه در مطالعات کیفی به سطح اشباع داده‌ها بستگی دارد و به مرحله‌ای از گردآوری داده‌های کیفی اطلاق می‌شود که پاسخهای داده شده به سؤالهای تحقیق و یا مصاحبه‌های انجام شده کافی به‌نظر می‌رسند، چرا که داده‌های گردآوری شـــده از طریق مصاحبه، مشابه و تکراری می‌شوند. بر این اساس، در این پژوهش پس از انجام دادن ۲۷ مصاحبه کیفی عمیق با دانش‌آموزان، اشـــباع داده‌ها حاصل شد. اطلاعات به دســـت آمده از طریق مصاحبه، با بهره‌گیری از راهبرد هفت مرحله‌ای کُلایزی تحلیل شدند. به‌این‌منظور متن مصاحبه‌های پیاده شده به‌دقت خوانده و مفاهیم و جملات اصلی آن مشخص شدند و معنای هر عبارت مهم به‌صورت کد یادداشت شد و کدهایی که از نظر مفهومی با یکدیگر مشابه بودند، به‌صورت طبقه‌ای درآمدند. ســـپس برای هر طبقه نامی در نظر گرفته شـــد. بـــا ادغام طبقات مختلف براســـاس مفاهیم مشترک، دسته‌هایی کلی‌تر ایجاد شـــدند و در نهایت نتایج به صورت توصیف کاملی از پدیده مورد مطالعه با هم ترکیب و در قالب مضامین کلی و زیرمضامین سازماندهی شدند.

یافته‌ها

در ادامه هر یک از مضامین شناسایی‌شده و تعدادی از روایتهای دانش‌آموزان، آورده می‌شود. همچنین به‌منظور جمع‌بندی عوامل شناسایی‌شـــده به‌صورت یک کل مختصر، مجموعه عوامل شناسایی‌شـــده، در جدول شماره ۱ آورده شده است.

مضامین کلی حاصل از تحقیق

۱. عوامل فردی

مصاحبه با دانش‌آموزان نشـــان داد که بیشـــترین تعداد علل بی‌انگیزگی را می‌توان در این بعد شناســـایی کرد. عوامل فردی شناســـایی شده در این پژوهش و ســـایر پژوهشها نشان می‌دهد که این عامل یکـــی از عوامل اصلی علل بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان به‌شـــمار می‌آید. همچنین طـــی مصاحبه با دانش‌آموزان، شـــماری از دانش‌آموزان بدون اینکه بـــه دلیل خاصی از بی‌انگیزگی تحصیلی اشـــاره کنند و حتی از انگیـــزه خود برای درس خواندن و ادامـــه تحصیل صحبت کنند، در عمل ویژگیهای دانش‌آموزان بی‌انگیزه را در طول تحصیل از خود نشـــان داده بودند. با بررســـی بیشـــتر وضعیت تحصیلی و خانوادگی این دانش‌آموزان مشـــخص شد که عواملی مانند پایه ضعیف تحصیلی در تعدادی از دروس، آشـــنا نبودن با روش مطالعه یا حتی تنبلی، زمینه ایجاد بی‌انگیزگی یا حداقل کم‌انگیزگی ناخواســـته را در میان این دانش‌آموزان موجب شـــده است. زیرمؤلفه‌هایی که در این بعد به‌دست آمدند عبارت‌اند از:

۱-۱. پایه ضعیف تحصیلی: مصاحبه با دانش‌آموزان دارای بی‌انگیزگی تحصیلی مؤید این نکته است که شمار بسیاری از دانش‌آموزانی که در سالهای پیشین به‌طور پیاپی دچار ضعف تحصیلی بوده‌اند و این ضعف تحصیلی را خانواده و مدرسه شناسایی و تقویت نکرده‌اند، نه تنها این مشکل در سالهای بعد رفع نشده است بلکه سبب ایجاد بی‌انگیزگی تحصیلی در سالهای بعد نیز شده است. نمونه نقل قول دانش‌آموزان:

- امیرحسین ۱۴ ساله می‌گوید: *«هرچی تلاش می‌کنم یاد نمی‌گیرم، چون توی تمامی درسها ضعیف هستم.»*

۱-۲. خودپنداره تحصیلی: گفته‌های دانش‌آموزان بی‌انگیزه نشان می‌دهند که نمره‌های پایین درسی و شکستهای متوالی در انجام دادن تکالیف، خودپنداره تحصیلی این دانش‌آموزان را پایین آورده و سبب بی‌انگیزگی تحصیلی شده است. نمونه نقل قول دانش‌آموزان:

- امیرحسین ۱۴ ساله: *« از اول من تو درسها ضعیف هستم. هرچی هم میخونم متوجه نمیشم.»*

۱-۳. تنبلی، نداشتن برنامه و عدم آشنایی با روش مطالعه: شمار بسیاری از دانش‌آموزان به این نکته اشاره کرده‌اند که بیشتر وقت خود را به بازی و سرگرمی اختصاص می‌دهند و پس از خستگی با اصرار والدین سراغ مطالعه می‌روند و در نتیجه حوصله و انرژی مطالعه را ندارند. عدم برنامه‌ریزی مناسب روزانه برای مطالعه و در کنار آن آشنا نبودن دانش‌آموزان با روشهای مطالعه شرایطی را به‌وجود می‌آورد که در نخستین شکست یادگیری درسی، دانش‌آموز احساس سردرگمی و بی‌حوصلگی می‌کند. نمونه نقل قول دانش‌آموزان:

- امیرمحمد ۱۴ ساله می‌گوید: *«بازی با بچه‌ها برای من جذاب‌تر از مطالعه و درس خواندن است و بعد از بازگشتن از بازی هم به علت خستگی نمی‌تونم درس بخونم.»*

۱-۴. اضطراب و وسواس فکری: بعضی از دانش‌آموزان مصاحبه شده اعلام کردند که در پاسخ به سؤالات و انجام تکالیف دادن درسی در کلاس و یا خانه، دارای اضطرس و وسواس فکری‌اند که سبب کاهش تمرکز آنان در انجام دادن فعالیتهای درسی و بی‌علاقگی تحصیلی می‌شود. نمونه نقل قول دانش‌آموزان:

- مبین ۱۴ ساله می‌گوید: *«خیلی استرس دارم همیشه می‌ترسم در یک درس رد بشم. وقتی معلم یه سوالی می‌پرسه همیشه می‌ترسم جواب سوالم اشتباه باشه.»*

۱-۵. بلوغ و بلوغ زودرس: مصاحبه با دانش‌آموزان نشان می‌دهد که شماری از دانش‌آموزان به‌ویژه در پایه‌های نهم به علت بلوغ و بلوغ زودرس ذهن خود را درگیر مسائل جنسی کرده‌اند و این سبب بی‌انگیزگی تحصیلی این دانش‌آموزان شده است. نمونه نقل قول دانش‌آموزان:

- عرفان ۱۶ ساله می‌گوید: *«قبلاً حرف زدن با جنس مخالف برای من جذاب بود که حوصله درس خوندن رو نداشتم ولی الان به اون هم زیاد انگیزه ندارم»*

۲. عوامل خانوادگی

تأثیر فضای روانی ـ عاطفی خانواده بر انگیزه تحصیلی بر کسی پوشیده نیست. فضای روانی خانواده تأثیری مستقیم و غیرمستقیم بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموز می‌گذارد. در ادامه عوامل و نقل‌قولهای دانش‌آموزان در این زمینه آورده شده است.

۲-۱. سبک فرزندپروری: به گفته دانش‌آموزان شیوه رفتار والدین با آنان برای مطالعه و انجام دادن تکالیف یکی از عواملی است که روی بی‌انگیزگی تحصیلی مؤثر بوده است. نمونه نقل قول دانش‌آموزان:

- یاسین ۱۳ ساله می‌گوید: *«وقتی پدر و مادرم میگن بیا درس بخون، حوصله درس خوندن رو از دست میدم.»*

۲-۲. فقر و محرومیت خانوادگی: یکی دیگر از دلایلی که دانش‌آموزان در گفته‌های خود به آن اشاره کرده‌اند سطح پایین تحصیلات پدر و مادر است که در کنار آن ضعف مالی خانواده سبب حمایت کمتر خانواده از فرزندان می‌شود که علت بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان شده است. نمونه نقل قول دانش‌آموزان:

- رضا ۱۵ ساله می‌گوید: *«وقتی از پدرم خواسته میشه به مدرسه بیاد چون کارگره، میگه نمی‌تونم کار رو ول کنم بیام مدرسه.»*

۲-۳. اختلاف یا جدایی والدین: بنا به گفته دانش‌آموزان، اختلاف پدر و مادر در خانه سبب ایجاد اضطراب و از بین رفتن تمرکز دانش‌آموزان برای مطالعه می‌شود. همچنین جدایی یکی از والدین سبب از دست دادن حمایت مادی و معنوی یا هردو می‌شود. نمونه از نقل قول دانش‌آموزان:

- امین ۱۳ ساله می‌گوید: *«تو خونه‌مون اختلاف است. بابام و مامانم می‌خوان از هم دیگه جدا بشن، همیشه با هم دعوا می‌کنن، دیگه من نمی‌تونم درس بخونم.»*

۲-۴. کارکردن دانش‌آموز: در اکثر خانواده‌های روستایی که به کار کشاورزی و دامداری مشغول‌اند، معمولاً بچه‌ها نیز به پدر و مادر خود کمک می‌کنند، اما میزان این کمک در اکثر موارد به حدی است که والدین بیشتر مسئولیت رسیدگی به حیوانات را به بچه‌ها می‌سپارند که معمولاً در دوران راهنمایی به‌ویژه پایه‌های هفتم و هشتم خارج از توانایی بدنی آنهاست. دانش‌آموزان، بیداری زودهنگام و کار زیاد را که سبب خستگی و کم‌خوابی آنان می‌شود، علت بی‌حوصلگی و بی‌علاقگی خود به درس عنوان کرده‌اند. در بعضی موارد نیز کار کردن مداوم در روستا و رسیدگی

به حیوانات سبب دلبستگی بچه‌ها به نگهداری حیوانات و کارکردن و در نتیجه بی‌انگیزگی به مطالعه و درس شده است. نمونه‌ای از نقل قول دانش‌آموزان:

- علیرضا ۱۳ ساله می‌گوید: *«از صبح زود وقتی بیدار می‌شویم و به حیوانات رسیدگی می‌کنیم هم بی‌خوابی می‌کشیم و هم خسته می‌شویم و حوصله درس خوندن رو نداریم.»*
- سجاد ۱۴ ساله می‌گوید: *«ما از کودکی چون برای نگهداری حیوانات وقت می‌گذاریم بیشتر از درس به نگهداری حیوانات علاقه‌مند می‌شویم.»*

۳. عوامل آموزشگاهی

یکی از عوامل تأثیرگذار در ایجاد انگیزه یا بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان عوامل آموزشگاهی است. مصاحبه با دانش‌آموزان نشان داد که گذشته از عوامل آموزشگاهی، فضای روانی- اجتماعی مدرسه نیز یکی از عوامل مهمی است که در بی‌انگیزگی تحصیلی آنان نقش داشته است. عوامل آموزشگاهی در زیرمؤلفه‌های زیر روی بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان مؤثر بوده است:

۳-۱. محتوای دروس: نقل قولهای دانش‌آموزان نشان می‌دهند که محتوای شماری از دروس مانند ریاضی، زبان و علوم برای دانش‌آموزان مشکل بوده که روی علاقه و انگیزه آنها نسبت به سایر دروس نیز تأثیرگذار بوده است. نمونه‌ای از نقل قول دانش‌آموزان:

- مهدی ۱۵ ساله می‌گوید: *«ضعف من در درس ریاضی و زبان باعث بی‌علاقگی من به سایر دروس شده است.»*

۳-۲. معلم: بیشتر دانش‌آموزان به این نکته اشاره کرده‌اند که درخواست تکالیف زیاد و به‌ویژه تکالیف خارج از حد توان، کتک خوردن دانش‌آموزان از معلم و فرستادن آنان به دفتر و سخت‌گیری بیش از حد معلم سبب بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان شده است. نمونه‌ای از نقل‌قول دانش‌آموزان:

- محمد ۱۴ ساله می‌گوید: *«وقتی معلمان تکالیف زیادی میدن انگیزه درس خوندنم کم میشه.»*
- جواد ۱۵ ساله می‌گوید: *«بزرگ‌ترین مشکل من کتک زدن معلمان، مخصوصاً در درس ریاضی است که باعث بی‌انگیزگی من شده.»*

۳-۳. فضای روانی مدرسه: امنیت روانی دانش‌آموزان در مدرسه و کلاس درس یکی از عواملی است که دانش‌آموزان آن را بیان کرده‌اند به ویژه وقتی که دانش‌آموزی دارای ضعف تحصیلی است، مورد تمسخر دیگر دانش‌آموزان قرار می‌گیرد که بر شدت بی‌انگیزگی و بی‌میلی آنان نسبت به مدرسه افزوده می‌شود. همچنین در تعدادی از مدارس، دانش‌آموزانی که برای تحصیل به روستاهای همجوار می‌روند اعلام کرده‌اند که دانش‌آموزان روستای محل تحصیل آنان را اذیت می‌کنند و حتی کتک

می‌زنند که این هم سبب بی‌انگیزگی آنان نسبت به مدرسه و تحصیل شده است. نمونه‌ای از نقل قول دانش‌آموزان:

- محمد ۱۴ ساله می‌گوید: *«بچه‌ها همیشه منو مسخره می‌کردند به من می‌خندیدند و توهین می‌کردند و باعث بی‌علاقگی من به مدرسه می‌شدند. به همین دلیل دو ماه بود که مدرسه رو ول کرده بودم.»*
- علی ۱۴ ساله می‌گوید: *«چون ما از روستای دیگه‌ای می‌آییم و تعداد ما هم کم بود، بچه‌های این روستا همیشه ما رو اذیت می‌کردند و بعضی وقتها می‌زدند و روی درس خوندن ما خیلی تأثیر می‌گذاشت.»*

۴. آسیب ناشی از رسانه‌های ارتباطی (شبکه مجازی و اینترنت)

یکی دیگر از عوامل مهم تأثیرگذار بر انگیزه تحصیلی نوجوانان و جوانان آسیبهای ناشی از رسانه‌های ارتباطی است. اکثر دانش‌آموزان مصاحبه شده به این نکته اشاره کرده‌اند که تلفن همراه و جذابیت استفاده کردن از آن، ضمن به هم ریختن برنامه مطالعاتی دانش‌آموزان، عاملی شده است که دانش‌آموزان نتوانند برای مطالعه درسی‌شان وقت کافی اختصاص دهند. تعدادی نیز به این نکته اشاره کرده‌اند که کار با تلفن همراه سبب خستگی آنها شده و پس از آن حوصله درس خواندن را از آنها گرفته است. دانش‌آموزان پایه‌های هفتم و تا حدی هشتم بر نقش تماشای بیش از حد تلویزیون در خستگی ذهنی و کاهش ساعات مطالعه اشاره کرده‌اند، اما دانش‌آموزان پایه نهم نقش تلفن همراه را بیشتر در افت عمکرد تحصیلی و بی‌علاقگی مؤثر دانسته‌اند. در ادامه برخی روایتهای مرتبط آورده شده است.

- محمد ۱۴ ساله می‌گوید: *«وقتی به تلویزیون زیاد نگاه می‌کنم حوصله درس خوندن رو ندارم.»*
- عرفان ۱۵ ساله می‌گوید: *«وقتی زیاد با گوشی بازی می‌کنم حوصله درس خوندن رو از دست میدم چون گوشی برام جذاب‌تر از درسه.»*
- جواد ۱۵ ساله می‌گوید: *«پرسه زدن در اینترنت، اینستا، گروهها را نسبت به مطالعه ریاضی ترجیح می‌دهم چون از ریاضی چیزی نمیدونم.»*

۵. عوامل اجتماعی

یکی از عوامل تأثیرگذار در بی‌انگیزگی تحصیلی، عوامل اجتماعی است که خارج از کنترل دانش‌آموزان و والدین ایشان است. در این بعد دانش‌آموزان به سه عامل مهم در بی‌انگیزگی تحصیلی اشاره کرده‌اند.

۵-۱. عوامل اقتصادی: بنا به گفته دانش‌آموزان، عاملی که در بی‌انگیزگی آنان به‌ویژه در سالهای اخیر تأثیرگذار بوده است. گرانی گسترده در اکثر بخشهاست که دانش‌آموزان با مقایسه وضعیت حقوقی کارمندان، معلمان و سایر حقوق بگیران ثابت آن را یکی از علل بی‌انگیزگی خود عنوان نموده‌اند.

- عرفان ۱۶ ساله می‌گوید: *«فقط به هزینه بالای ساختن ساختمان فکر می‌کنم می‌بینم معلم بتونه با حقوق زمین بخره خونه درست کنه خیلی سخته.»*

۵-۲. فقر محیطی: محیط زندگی روستایی با وجود داشتن آرامش و صمیمیت و گرمی خانواده‌ها در کنار همدیگر، اما در بعضی مناطق روستایی که دچار کم آبی‌اند سبب بیکاری کشاورزان و مهاجرت جوانان برای کار در شهرهای بزرگ شده است. در کنار آن گسترش اعتیاد و سایر معضلات اجتماعی و عدم وجود مکانهای تفریحی، ورزشی و آموزشی مناسب سبب بی‌انگیزگی این دانش‌آموزان به مطالعه شده است. نمونه نقل قول دانش‌آموزان:

- علی ۱۴ ساله می‌گوید: *«روستای ما نه مغازه داره نه آب آبیاری داره و نه امکانات دیگه و این باعث بی‌علاقگی ما میشه.»*
- روح‌الله ۱۵ ساله می‌گوید: *«اگه آموزشگاه تقویتی بود برای تقویت دروس به آموزشگاه می‌رفتم، کاش تو روستا کتابخونه بود یا تو مساجد کلاس قرآن تشکیل می‌شد.»*

۵-۳. بیکاری تحصیلکرده‌ها: یکی‌دیگر از مواردی که دانش‌آموزان روی بی‌انگیزگی خود مؤثر می‌دانند بیکاری تحصیلکرده‌هاست. شماری از دانش‌آموزان بی‌انگیزه تحصیلی از افرادی نام می‌برند که یا نسبت فامیلی با آنها دارند یا با آنان هم محله یا هم روستا هستند و با وجود تحصیلات دانشگاهی، بیکارند و یا به کارگری و فعالیتهای غیر مرتبط با مدرک و رشته تحصیلی خود مشغول‌اند. نمونه‌هایی از نقل‌قولهای دانش‌آموزان در این مورد:

- علیرضا ۱۵ ساله می‌گوید: *«در روستای ما لیسانس، فوق لیسانس هستند ولی کار ندارند و می‌نشینند شطرنج بازی می‌کنند.»*
- رضا ۱۵ ساله می‌گوید: *«پسر عموی من لیسانسه ولی تو خونه خوابیده.»*

در جدول شماره ۱ خلاصه نتایج پژوهش شامل مضامین اصلی و زیرمضامین استخراج‌شده، تعداد و شماره آزمودنیهای پاسخ داده شده به هر بخش آورده شده است.

جدول ۱. تلخیص الهام‌گرفته از روایتهای دانش‌آموزان در زمینهٔ عوامل بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان

مضامین کلی	زیرمضامین	دریافتهای الهام‌گرفته از گفته‌های دانش‌آموزان
فردی	پایه ضعیف تحصیلی	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۴، ۷، ۱۶، ۲۱
	خودپنداره تحصیلی	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۱، ۴
	تنبلی و نداشتن برنامه	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۱، ۲، ۴، ۲۵
	اضطراب و وسواس فکری	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۲، ۱۷، ۱۸
	بلوغ و بلوغ زودرس	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۱، ۲۰
خانوادگی	سبک فرزندپروری	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۱، ۱۱، ۱۲
	فقر و محرومیت	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۱، ۵، ۱۱، ۲۷
	اختلاف یا جدایی والدین	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۲۰، ۲۲
	کار کردن در خانواده	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۸، ۱۴، ۱۵، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۷
آموزشگاهی	محتوا	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۱، ۳، ۷، ۹، ۱۳
	معلم	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۱، ۲، ۱۰، ۱۳، ۱۷، ۲۰، ۲۳
	فضای روانی مدرسه	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۱۴، ۲۰، ۲۱
رسانه‌های ارتباطی	تلفن همراه و تلویزیون	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۱، ۶، ۹، ۱۲، ۱۹، ۲۰
اجتماعی	عوامل اقتصادی	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۱، ۵
	فقر محیطی	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۱، ۴، ۱۴
	بیکاری تحصیلکرده‌ها	پاسخ آزمودنیهای شماره: ۱، ۶، ۲۳

بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش شناسایی عوامل بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه اول مناطق روستایی بود. نتایج این پژوهش نشان داد که بی‌انگیزگی تحصیلی این دانش‌آموزان تحت تأثیر عوامل گوناگون ازجمله عوامل فردی، خانوادگی، آموزشگاهی، اجتماعی و رسانه‌های ارتباطی قرار می‌گیرد که از تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه نیمه‌ساختارمند با دانش‌آموزان دوره متوسطه اول مناطق روستایی به دست آمده که با نتیجه فرناندز - ریو و همکاران(۲۰۱۷) و رشید و همکاران (۱۳۹۱) همسوست. مصاحبه با دانش‌آموزان نشان داد که اولین بعد تأثیرگذار بر بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان عوامل فردی است و بیشترین تعداد علل بی‌انگیزگی را می‌توان در این بعد شناسایی کرد. عوامل فردی شناسایی‌شده در این پژوهش و سایر پژوهشها نشان می‌دهد که این عامل یکی از عوامل اصلی علل بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان به‌شمار می‌آید، اما زیرمؤلفه‌های آن می‌تواند در سایر مناطق کشور به‌ویژه مناطق روستایی نسبت به مناطق شهری متفاوت باشد. زیرمؤلفه‌های به‌دست آمده در این بعد عبارت بودند از: پایه ضعیف تحصیلی، خودپنداره تحصیلی منفی، تنبلی، نداشتن برنامه، عدم آشنایی با روش مطالعه ، اضطراب و وسواس فکری و بلوغ و بلوغ زودرس. در تبیین یافته‌های فوق می‌توان این‌گونه عنوان کرد که ضعف تحصیلی سبب ایجاد و تقویت خودپنداره منفی در دانش‌آموزان می‌شود. در نتیجه دانش‌آموزانی که در تعدادی از دروس ضعیف‌اند در صورت عدم جبران، ضعف تحصیلی آنان به سایر دروس نیز تسری پیدا می‌کند که درنهایت منجر به بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان در سایر دروس می‌شود. همچنین تنبلی، نداشتن برنامه و آشنا نبودن با روشهای مطالعه از دیگر عوامل بی‌انگیزگی دانش‌آموزان به شمار می‌آید. نداشتن برنامه مطالعه در خانه و آشنا نبودن با شیوه‌ها و روشهای مطالعه سبب ایجاد دلزدگی و تنبلی دانش‌آموزان می‌شود. اضطراب و وسواس فکری بیش از حد نیز که می‌تواند دلایل گوناگون داشته باشد، زمینه ایجاد استرس و از بین رفتن تمرکز دانش‌آموز در یادگیری و انجام دادن تکالیف درسی و در نهایت در صورت عدم درمان و آموزش مواجههٔ مناسب با آن می‌تواند زمینه بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان را فراهم کند که این یافته‌ها همسوست با یافته‌های پژوهش قره‌آغاجی و همکاران (۱۳۹۷) که به بررسی علل تعلل‌ورزی تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته پرداخته‌اند. نتایج تحقیق آنها در بعد فردی شامل صفات ادراک شده، ضعف در برنامه‌ریزی، ذهن‌آگاهی پایین، به تأخیر انداختن تکلیف و پیامد ادراک‌شده بود.

نتایج مصاحبه‌ها نشان داد که عامل بعدی در شکل‌گیری انگیزش یا بی‌انگیزگی دانش‌آموزان و در نتیجه موفقیت یا عدم موفقیت تحصیلی آنها، خانواده است. مؤلفه‌هایی که در این بعد شناسایی شدند، عبارت بودند از: سبک فرزندپروری، فقر و محرومیت خانوادگی، اختلاف یا جدایی والدین و کارکردن دانش‌آموزان. در تبیین یافته‌های فوق می‌توان گفت فرزندپروری کارآمد سبب افزایش

انگیزه تحصیلی و موفقیت دانش‌آموزان و فرزندپروری ناکارآمد سبب کاهش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود. خانواده‌هایی که سبک فرزندپروری نامناسبی دارند، در طولانی‌مدت با برخوردها و عملکرد نامناسب خود زمینه ایجاد بی‌انگیزگی تحصیلی در فرزندان را موجب می‌شوند. همچنین فقر و محرومیت خانواده به‌ویژه اگر با فقر فرهنگی نیز همراه باشد، موجب کاهش حمایت تحصیلی از فرزندان می‌شود، زیرا خانواده‌هایی که دچار محرومیت شدید مالی‌اند بیشتر وقت و توان خود را صرف کسب درآمد می‌کنند و کمتر فرصت رسیدگی به وضعیت تحصیلی و آموزشی فرزندان خود را دارند. اختلاف و جدایی والدین، دعواهای خانوادگی زن و شوهر و تداوم آنها از عواملی است که به شدت سبب تضعیف روحیه و افت تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود. از آنجا که کودکان در چنین لحظاتی زود انرژی و توان خود را از دست می‌دهند و نمی‌توانند همزمان با تحصیل بار مشکلات خانوادگی را نیز به دوش بکشند، خسته و ناتوان می‌شوند و اولین آثار خستگی روحی آنها را می‌توان در کیفیت نمرات درسی مشاهده کرد. همچنین طلاق و جدایی والدین سبب کاهش حمایت یکی از والدین از فرزندان می‌شود. کار کردن دانش‌آموزان از دیگر مواردی است که دانش‌آموزان به آن اشاره کرده‌اند. کار کردن به خودی خود موجب بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان نمی‌شود اما در صورتی که تناسب مناسب میان کار کردن و فعالیت تحصیلی دانش‌آموز رعایت نشود و در فعالیت کاری نیز تناسب میان سن و طاقت دانش‌آموز با فعالیت موردنظر مدنظر قرار نگیرد موجب خستگی جسمی و ذهنی دانش‌آموز و در نتیجه کاهش توان تحصیلی دانش‌آموز می‌شود. در بعد خانوادگی نتیجه پژوهش با نتایج پژوهش عبادی و برون (۱۳۹۲) همسوست. نتایج آنها نشان داد که تعارض زناشویی با انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان رابطه منفی معنادار و نظارت والدین با انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان رابطه مثبت معنادار دارد. همچنین کریمی (۱۳۸۹) نظارت نداشتن والدین به وضعیت تحصیلی فرزندان، مشکلات خانوادگی مانند محول کردن کارهای منزل به فرزندان از سوی والدین و تنبیه دانش‌آموزان در خانواده را از علل بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان متوسطه در بعد خانوادگی بر می‌شمارد.

عامل بعدی تأثیرگذار بر بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان، عوامل آموزشگاهی است. مصاحبه با دانش‌آموزان نشان داد که در کنار سایر عوامل، فضای روانی-اجتماعی مدرسه یکی از عوامل مهمی است که در بی‌انگیزگی تحصیلی آنان نقش داشته است. مؤلفه‌های محتوای دروس، معلم و فضای روانی مدرسه از مواردی بودند که در این بعد از نظر دانش‌آموزان روی بی‌انگیزگی تحصیلی آنان مؤثر بوده است. در تبیین نتایج فوق می‌توان گفت که محتوای شماری از دروس مانند ریاضی، علوم و زبان انگلیسی، به‌گونه‌ای است که نسبت به سایر دروس نیازمند تخصیص زمان بیشتری برای مطالعه‌اند و برای مطالعه آنها نیز نیروی فکری و تمرکز بالایی مورد نیاز است. همچنین برای تفهیم مطالب این دروس لازم است شیوه‌های تدریس جذاب‌تری در کلاس درس به‌کارگرفته شود که متأسفانه

عدم رعـایت مـوارد بالا مـوجب کاهش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود. عدم رعـایت تناسب میان تکالیـــف و توانایی دانش‌آموز عامل مهمی در ایجاد دلزدگی و بی‌انگیزگی تحصیلی اســـت. همچنین، دانش‌آموزانی که در مدرســـه ارتباطی مناســـب با همکلاسیها، معلمان و عوامل مدرسه ندارند و در کنار آن از ضعف تحصیلی و مشکلات رفتاری نیز برخوردارند و به‌جای تکریم شخصیت و مورد احترام قرار گرفتن در مدرسه، مورد تمسخر دوستان قرار می‌گیرند با گذشت زمان نسبت به فضای مدرسه تصویری منفی پیدا می‌کنند و انگیزه تحصیلی خود را از دست می‌دهند. فرناندز - ریو و همکاران (۲۰۱۷) نیز در پژوهش خود نشان دادند که عوامل آموزشگاهی شامل نگرش به امتحان، نگرش به معلم و نگرش به مسئولان مدرسه از عوامل تأثیرگذار بر انگیزه و بی‌انگیزگی دانش‌آموزان در بعد آموزشگاهی‌اند. همچنین خاکپور و درویشی (۱۳۹۵) در پژوهش خود نقش اخلاق حرفه‌ای معلمان شهری و روستایی را در تقویت انگیزش و پیشرفت تحصیلی مورد تأئید قرار داده‌اند.

در چهارمین بعد تأثیرگذار بر انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان، فناوریهای نوین ارتباطی مانند تلفن همراه، اینترنت، ماهواره و شبکه‌های اجتماعی مجازی موبایل‌بنیان قرار دارند که به‌منزلهٔ شمشیر دولبه عمل می‌کنند. اظهارات اکثر دانش‌آموزان حاکی از آن است که پس از استفاده از شبکه‌های اجتماعی موبایل‌بنیان، این پدیده تأثیر منفی بر روند مطالعه و پیشرفت تحصیلی آنها داشته است، به‌طوری‌که به دلیل تمایل به استفاده زیاد از این شبکه‌ها، وقت و حوصله کافی برای درس خواندن و انجام دادن تکالیف درسی باقی نمی‌ماند و در نتیجه دچار افت شدید تحصیلی شده‌اند که با نتایج تحقیق روحانی و تاری (۱۳۹۰) همسوست. نتایج حاصل از یافته‌های آنها حاکی از این است میان اعتیاد به اینترنت و انگیزه تحصیلی مقاطع متوسطه رابطه معنادار معکوس وجود دارد.

عوامل اجتماعی پنجمین دســـته عاملی‌اند که در این پژوهش مورد شناسایی قرارگرفته است. در این بعد دانش‌آموزان به سه مؤلفه مهم عوامل اقتصادی، فقر محیطی و بیکاری تحصیلکرده‌ها اشاره کرده‌اند. درک دانش‌آموز از تأثیر تحصیلات بر روابط و پایگاه اجتماعی بر انگیزه تحصیلی تأثیرات بســـیار دارد. وقتی دانش‌آموزان با نگاه به معلم خود احساس می‌کنند که معلم به‌دلیل مشکلات مالی ناشـــی از شـــغل خود که آن هم به نظر او به دلیل تحصیلاتش است، جایگاه چندان مناسبی در جامعـــه ندارد، دیگر به معلم خود به عنوان نماد یک انســـان تحصیلکرده موفق نگاه نمی‌کنند. از این رو، معلم دیگر نقش الگو را برای او بازی نمی‌کند. با توجه به تغییرات اساسی در نوع نگاه و ارزشهای حاکم بر بخش وسیعی از جامعه و بروز شرایط نامساعد مالی و رفاهی که معلمان در آن قرار دارند، جایگاه الگو بودن معلمان از میان رفته و پیامدهای بســـیاری را نیز برای دانش‌آموزان و جامعه به همراه خواهد داشـــت. از عوامل مهم دیگر مؤثر بر انگیزه تحصیلی، برداشت دانش‌آموزان از تأثیر تحصیلات بر اشتغال و زندگی آینده آنان است. با توجه به رشد روزافزون گرایش به ثروت و مادیات در میان افراد جامعـه و دانش‌آمـوزان، توجـه به دستاوردهای عـینی و عـملی تـحصیلات

در زندگی برای دانش‌آموزان موضوعی اساسی شده است. دانش‌آموزانی که معتقدند تحصیلات تأثیری درخور روی اشتغال و زندگی آینده آنها ندارد، علاقه چندانی به درس نیز نخواهند داشت و از انگیزه پایینی برخوردار خواهند بود که با نتایج پژوهش فرناندز - ریو (۲۰۱۷) و سراجی و همکاران (۱۳۹۶) همسوست. سراجی و همکاران در بررسی نقش عوامل اجتماعی و آموزشی در تضعیف انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان متوسطه دوم به این نتیجه رسیدند که در بعد عوامل اجتماعی نحوه توجه جامعه به علم و علم‌آموزی، بیکاری تحصیلکرده‌ها و کاربردی نبودن آموخته‌ها، از عوامل کاهش انگیزه تحصیلی محسوب می‌شوند.

در مجموع، نتایج پژوهش حاضر نشان داد که در مناطق روستایی مؤلفه‌هایی متفاوت سبب بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان می‌شوند، اما نکته جالب و حائز اهمیت اینکه حتی از روستایی به روستای دیگر نیز این مؤلفه‌ها تا حدودی متفاوت است. لذا برای رفع بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان، بایستی در هر منطقه پژوهشهایی جداگانه انجام گیرد تا ضمن شناسایی عوامل بی‌انگیزگی تحصیلی هر منطقه، متناسب با آن برنامه‌های اصلاحی صورت گیرد. نتایج پژوهش حاضر، رشته‌ای از مشکلات و آسیبهای کاهش انگیزه تحصیلی را آشکار کرد که نیازمند بازمدیریت و ترمیم سریع و هوشمندانه از سوی نهادهای اثرگذار است. در این زمینه با توجه به نتایج پژوهش می‌توان راهکارها و پیشنهادهایی را به منظور بهبود شرایط موجود و پیشگیری از تشدید و تعمیق بی‌انگیزگی تحصیلی که موجب افت تحصیلی بیشتر دانش‌آموزان می‌شود، عنوان کرد. از میان این موارد می‌توان به آموزش مهارتهای تربیت فرزند و برنامه‌ریزی تحصیلی و نحوه مدیریت و کنترل فضای مجازی برای والدین، آموزش مهارتهای ارتباطی، برنامه‌ریزی و روش مطالعه برای دانش‌آموزان در اوایل ورود به دوره متوسطه اول و در کنار آن بررسی و مدیریت روابط معلم با دانش‌آموزان در کلاس و نیز روابط دانش‌آموزان با یکدیگر اشاره کرد به‌ویژه برای دانش‌آموزانی که دارای ضعف تحصیلی‌اند، چرا که این دانش‌آموزان در معرض تمسخر دانش‌آموزان دیگر و نیز امکان ایجاد خودپنداره منفی از طریق گفتار و رفتار معلمان قرار دارند. در نهایت تلاش برای رفع محرومیتهای مناطق روستایی و ایجاد محیطهای تفریحی، آموزشی و مشاوره‌ای برای افزایش انگیزه تحصیلی این دانش‌آموزان بی‌تأثیر نخواهد بود.

منابع

REFERENCES

ادیب حاج‌باقری، محسن؛ پرویزی، سرور و صلصالی، مهوش. (۱۳۹۰). *روش‌های تحقیق کیفی*. تهران: انتشارات بشری.

خاکپور، عباس و درویشی، حسین. (۱۳۹۵). نقش اخلاق حرفه‌ای معلمان در تقویت انگیزش پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان. *فصلنامه علمی پژوهشی تدریس‌پژوهی*، ۴ (۳)، ۴۷-۶۲.

رشـــید، خسرو؛ ذاکری، علیرضا؛ سلحشـــوری، احمد و کردنوقابی، رســـول. (۱۳۹۱). انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان متوسطه در رابطه با عوامل محیطی. *نشریه علمی پژوهشی فناوری آموزش*، ۷ (۲)، ۹۹-۱۰۸.

روحانی، فضیله و تاری، ســـعیده. (۱۳۹۰). بررســـی میزان اعتیاد به اینترنت و رابطه آن با انگیزه تحصیلی و رشد اجتماعی دانش‌آموزان متوسطه استان مازندران. *فصلنامه فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی*، ۲ (۲)، ۱۹-۳۴.

ســـراجی، فرهاد؛ حیدری، ســـیروس و عنایتی فرنوین، علی. (۱۳۹۶). نقش عوامل اجتماعی و آموزشـــی در تضعیف انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان دوره دوم متوســـطه شهر کرمانشاه. *اندیشه‌های نوین تربیتی*، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه الزهراء (س)، ۱۳ (۲)، ۱۲۵-۱۵۱.

صادقی، درنا؛ خدارحمی، سمیه و مؤمنی، حسن. (۱۳۹۸). بی‌انگیزگی تحصیلی دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه اول نواحی روستایی: یک مطالعه داده بنیاد. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۱۸ (۳)، ۱۲۷-۱۴۸.

عابدی، حیدرعلی. (۱۳۸۵). تحقیقات کیفی. *روش‌شناسی علوم انسانی(حوزه و دانشگاه)*، ۱۲ (۴)، ۶۲-۷۹.

عبادی، غلامحســـین و برون، رضا. (۱۳۹۲). بررسی رابطه تعارض زناشویی و نظارت والدین با انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان. *دوفصلنامه مشاوره کاربردی*، ۳ (۱)، ۳۵-۵۰.

قره‌آغاجی، سعید؛ واحدی، شهرام؛ فتحی‌آذر، اسکندر و ادیب، یوسف. (۱۳۹۷). اثربخشی برنامه آموزش مبتنی بر خودتنظیمی، ذهن‌آگاهی و مدیریت زمان بر کاهش تعلل‌ورزی و افزایش پیشـــرفت تحصیلی دانش‌آموزان متوسطه. *فصلنامه مطالعات روانشناسی تربیتی*، ۳۰، ۲۴۱-۲۷۵.

کریمی، محمد. (۱۳۸۹). *علل بی‌انگیزگی دانش‌آموزان و راهبردهای افزایش انگیزه*. پایان‌نامه کارشناســـی ارشـــد تکنولوژی آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرمانشاه.

Akay, C. (2017). Turkish high school students' English demotivation and their seeking for remotivation: A mixed method research. *English Language Teaching, 10*(8), 107-122.

Ali, M. S., & Pathan, Z. H. (2017). Exploring factors causing demotivation and motivation in learning English language among college students of Quetta, Pakistan. *International Journal of English Linguistics, 7*(2), 81-89.

Bandura, A. (2002). Environmental sustainability by sociocognitive deceleration of population growth. In P. Schmuck, & W. P. Schultz (Eds.), *Psychology of sustainable development* (pp. 209-238). Kluwer Academic Publishers.

Banfield, J., & Wilkerson, B. (2014). Increasing student intrinsic motivation and self-efficacy through gamification pedagogy. *Contemporary Issues in Education Research, 7*(4), 291-298.

Fernandez-Rio, J., Sanz, N., Fernandez-Cando, J., & Santos, L. (2017). Impact of a sustained cooperative learning intervention on student motivation. *Physical Education and Sport Pedagogy, 22*(1), 89-105.

Haghdoost, H. (2019). Study of the factors affecting academic dissatisfaction from the perspective of teachers, specialist and students. *Quarterly Journal of Child Mental Health, 6*(3), 242-255.

Miller, R. B., & Brickman, S. J. (2004). A model of future-oriented motivation and self-regulation. *Educational Psychology Review, 16*(1), 9-33.

Noyens, D., Donche, V., Coertjens, L., van Daal, T., & Van Petegem, P. (2019). The directional links between students' academic motivation and social integration during the first year of higher education. *European Journal of Psychology of Education, 34*(1), 67-86.

Schiefele, U. (2017). Classroom management and mastery-oriented instruction as mediators of the effects of teacher motivation on student motivation. *Teaching and Teacher Education, 64,* 115-126.

Schunk, D. H., Pintrich, P. R., & Meece, J. L. (2008). *Motivation in education: Theory, research and applications* (3rd ed). Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Wentzel, K. R., & Wigfield, A. (2009). Introduction. In K. R. Wentzel, & D. B. Miele (Ed.), *Handbook of motivation at school* (pp. 1-8). New York and London: Routledge.

Williams, K. C., & Williams, C. C. (2011). Five key ingredients for improving student motivation. *Research in Higher Education Journal, 12*, 1-23.

Quarterly Journal of
Family and Research

Identifying the Factors Affecting Academic Demotivation among Junior High School Students in Rural Areas of Chahar Borj City: A Phenomenological Approach*

■ D. Akbari[1] ■ R. BadriGargari, Ph.D.[2]

Abstract

Academic demotivation is a main shortcoming which our educational system faces, especially at high school level. The present study was undertaken to identify the factors affecting academic demotivation among high school students. The statistical population of the study was comprised of junior high school students in rural areas of Chahar Borj city. To draw the sample, purposive sampling method and theoretical saturation were utilized and 27 students were selected. The data extracted from semi-structured interviews were analyzed using the phenomenological method and the coding method of extracting the main and secondary themes. Results of the study showed that students' academic demotivation is affected by a combination of various factors including personal, family, school, social and communication media. In this article, each of the identified factors is discussed along with students' narratives. Findings from the research can be used as a part of educational reform programs to eliminate students' academic demotivation.

Keywords: **academic demotivation, junior high school students, individual factors, school factors, family factors, social factors, communication media**

Date received: Aug. 6, 2021 **Date accepted:** April 18, 2022

* *This article is derived from the first author's Master's thesis.*

1. Graduate of master's program in Educational Psychology, University of Tabriz, Tabriz, Iran.
E-mail: davdakbari@gmail.com
2. **Corresponding Author:** Professor, Department of Education, Faculty of Education and Psychology, University of Tabriz, Tabriz, Iran.
E-mail: badri1346@tabrizu.ac.ir